

Рецензия

за представения за публична защита дисертационен труд на Станислава Петкова Илиева на тема „Анализ на немските модални частици *denn* и *etwa* в съпоставителен план с български език“

от проф. д.ф.н. Емилия Николова Денчева

Биографични данни за докторантката

Докторантката Станислава Илиева, представила за публична защита дисертационен труд на тема „Анализ на немските модални частици *denn* и *etwa* в съпоставителен план с български език“, е асистент по съвременен немски език в катедрата по Романистика и германистика към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ от 1 октомври 2012 год. Преди това от 2011 до 2012 год. е работила като хонорован преподавател към същата катедра, а от 2001 до 2012 год. е била учител по немски език (от 2011 „старши“ учител) в професионалната гимназия по електротехника и електроника в Пловдив. Има магистърска степен на висше образование. Завършила е ОКС „Бакалавър“ в специалността „Български и немски език“ в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Дисертационният труд е разработен в самостоятелната форма на обучение с научен консултант проф. д.ф.н. Мария Грозева.

Структура и съдържание на дисертационния труд. Критически бележки и препоръки

Трудът с автор Станислава Илиева е с общ обем 225 страници и включва увод, шест основни глави, изводи, заключение, списък на таблици и графики, списък на източниците за ексерпирание на немско-българския и българско-немския корпус (общо 80 заглавия) и на анализиранияте учебни системи и библиография (210 заглавия на български, немски, английски и френски език).

В **уводната част** (с. 9-13) е уточнен предметът на изследването – немските модални частици *denn* и *etwa*, мотивиран е изборът на темата като е изтъкната неоспоримата комуникативна значимост на модалните частици в немския език и необходимостта от уточняване на техните преводни еквиваленти в български, както и съществуващият огромнен дисбаланс в проучването им в немски и български в полза на немския. Подчертана е актуалността на темата, която произтича от изискването за комуникативна и межкултурна компетентност – основни цели на съвременното чуждоезиково обучение. Работната хипотеза на авторката базира на предположението, че и българският и немският език разполагат с езикови средства за предаване на емоционални нюанси в изказването и за засилване експресивността на текста. Основната цел на работата е да изследва езиковите средства в българския, които дават възможност да се предадат коректно различните функции на модалните частици *denn* и *etwa* според комуникативната ситуация и вида на изречението, в което са употребени. С оглед на поставената цел на с. 11 са формулирани осем последователни

изследователски задачи, които определят цялостния ход на разработката. Като методи на работа са посочени съпоставителният метод, методът на количествения и качествен анализ. С оглед спецификата на изследваната категория при подбора на текстовете е приложено изискването да съдържат повече разговорна реч и да принадлежат към жанрове, които предполагат нейната употреба. Тук са посочени и някои данни за обема на двата корпуса – за немските оригинални произведения обемът е 3004 страници, а за българските 3139 страници.

В **първата глава** на дисертационния труд (с. 14-61) вниманието на авторката е концентрирано върху прегледа на теоретичните схващания за частиците в немския (виж. под т. 1.) и в българския език (виж. под т. 2.). Тук в исторически план са представени лингвистичните подходи за изследване на частиците, като за немския е отбелязан сериозният научен интерес към тяхното проучване през 70-те години на миналия век с методите на прагматиката, а за българския – сравнително късното попадане на частиците в полезрението на лингвистичните изследвания и обособяването им като отделна част на речта.

При разглеждането на понятието частица и на характерните особености на частиците в немски е подчертан разнобоят при класифицирането на частиците, който авторката обосновава с прилагането на разнородни критерии за тяхното описание – функционални, семантични, морфологични, синтактични. В крайна сметка тя уточнява за целите на своето изследване, че частиците в немския език са „отделен клас думи в рамките на неизменяемите части на речта (наред с наречия, предлози, съюзи)”, който може да се дефинира чрез определени синтактични, морфологични, семантични и комуникативно-прагматични особености (виж. с. 19). След детайлно конкретизиране на тези особености авторката пристъпва към представяне на класификационни системи на различни лингвисти, които подразделят частиците според тяхната функционално-семантична специфика. В крайна сметка тя успява да оформи своя работна класификационна схема, състояща се от пет подгрупи – *Modalpartikeln*, *Gradpartikeln*, *Steigerungspartikeln*, *Negationspartikeln*, *Antwortpartikeln*, и оттук нататък може да се фокусира върху стеснения си обект на изследване – немските модални частици (виж. с. 24).

И за българската езиковедска традиция е отбелязан разнобой в схващанията за мястото на частиците в системата на езика, за обема и категориалното значение на тази група думи. Авторката констатира, че в дефиниторно отношение определението за частица не е претърпяло съществени промени от четиридесетте години на миналия век насам. С термина се означават „неизменяеми служебни думи, които допълват, уточняват и модифицират значението на отделна дума или на цялото изказване“ (виж. с. 28). В тази подглава е отделено внимание на произхода на частиците в български, на мястото им сред другите части на речта, на позицията им в изречението, на функционално-семантичната им класификация, както и на ударението и интонацията на частиците.

Обект на теоретично представяне в подглава 3. (с. 39-52) е същността и количественият обхват на модалните частици в немския език, както и техните фонетични, морфологични и синтактични характеристики. Изследвайки пет актуални немски

граматики и трудовете на петима водещи в партикологията лингвисти, авторката регистрира факта, че границите на групата на модалните частици е доста аморфна. Пълно единство съществува само за 11 лексеми, в рамките на които попадат *denn* и *etwa*. Границите варират в зависимост от това, кои характеристики на модалните частици се приемат за диференциращи спрямо другите групи частици. Това налага разглеждането на релевантостта на тези характеристики за дефинирането и диференцирането на модалните частици като самостоятелен клас думи в рамките на частиците. Научният преглед, който ни се представя тук, е много концентриран и по същество.

В четвъртата част на първа глава (с. 52-58) е обърнато специално внимание на лексикографското описание на модалните частици в три съвременни немско-български речника – на PONS Neues Universalwörterbuch, EMAS Deutsch-bulgarisches Wörterbuch и в електронния Eurodict-Online-Wörterbuch. Проследени са следните аспекти: данни за частиците като част на речта, маркиране на ударението, описание на значението, привеждане на примери, комбинирана употреба на две или повече частици, прагматични данни, фразеологични изрази. Резултатите са разочароващи. Основното наблюдение е, че *denn* и *etwa* въобще не присъстват като частици в речниците на PONS и EMAS. В тях *denn* е третирана като съюз и наречие, а *etwa* като наречие. Липсва информация за ударените и неударените варианти. Указанията за ограниченията при използването на лексемите в различните видове изречения са оскъдни, което съществено затруднява ползвателите особено при продуктивната форма на езика.

В Обобщението (с. 59-61) е подчертано, че „прилагането на различни принципи и подходи за изследване на частиците води до обясняване на различни аспекти от тяхната същност, но не и до единна цялостна картина” (виж. с. 59). Проблемите на описанието на изследваната категория според авторката са свързани с „обхвата на понятието ‘частица’, терминологичния апарат, мястото на частиците сред другите части на речта, позицията им спрямо думите, към които се отнасят и мястото им в изречението, функционално-семантичната им класификация” (виж. пак там). Като особено важен момент искам да подчертая детайлното извеждане на фонетичните, морфологични, синтактични и семантико-прагматични характеристики на модалните частици като функционално-семантична група под т. 4 на с. 59 сл., тъй като това е от съществено значение за по-нататъшния развой на работата. Тук важен е и изводът, че въпреки определени позиционни, интонационни и дистрибутивни различия както немският, така и българският разполагат с клас думи със сходни характеристики за изразяване на субективно-модални и емоционални нюанси. Този факт е важен за легитимността на изследването, защото гарантира принципно необходимите предпоставки за съпоставителен анализ на модални частици в двата езика – немския и българския. По отношение на лексикографското описание на изследваната категория авторката отчита, че „съвременните немско-български речници не отразяват постиженията на лингвистичните изследвания” (виж. с. 60 сл.). Информацията относно синтактичната и прагматико-функционалната употреба е незадоволителна. Тези изводи допринасят за подчертаване приносния характер на разработката и в областта на лексикографията,

нещо което докторантката с пълно основание е посочила в заключителната част на с. 203.

В глава II (с. 62-83) е уточнена методологията на изследването. Тук се прави заявка и за представянето на корпуса. Главата включва и някои теоретични разсъждения относно преводимостта на модалните частици и критериите за тяхната съпоставка в двата езика. Според мен напълно основателно авторката преценява, че най-подходяща за създаването на модел за съпоставителен анализ е функционалната граматика, тъй като позволява да се систематизират и изследват взаимодействията на езиковите изразни средства в комуникационния процес. По-нататък след представянето на модела за съпоставителни изследвания на Кюлвайн (1975) авторката решава в своята работа да приложи основно семасиологическия подход – да изследва общото инвариантно значение за всяка една от модалните частици *denn* и *etwa* в немски (минималистичен подход), както и функциите им според вида изречение, в което са употребени (максималистичен подход) и след това да потърси езикови средства, с които другият език (в случая българският) разполага за изразяване на същото значение и същите функции. За *tertium comparationis* се приемат еднаквите функции на модалните частици в български и немски. В един втори етап на изследването въз основа на преводен корпус с изходен език немски и след екскерпиране на всички възможни съответствия на *denn* и *etwa* в българския целеви текст авторката си поставя за цел да установи доколко те могат да бъдат функционални еквиваленти на немските модални частици в дадения контекст, а в третия етап на изследването, след като смени посоката на анализ от български към немски, тя иска да установи на кои езикови средства в българските оригинални текстове съответстват частиците *denn* и *etwa* в немските им преводи.

При представянето на корпуса авторката си дава сметка, че при използването на преводни текстове за съпоставителен анализ съществува риск за адекватността на превода поради субективни фактори, каквито са нивото на владеене на чуждия език от преводача, неговият практически опит, надезиковите му културни и фактологически познания и пр. Тя отчита и същественото влияние, което могат да окажат върху целевия език стилистични, експресивни или извънезикови фактори, както и възможността езикът на оригинала да повлияе преводния текст по отношение на структурата и подбора на езикови средства. Авторката е на мнение, че голяма част от тези проблеми могат да се избегнат „чрез внимателния подбор на преводен корпус“ (виж. с. 66), а също така като се използват „преводни текстове на различни оригинали и направени от различни преводачи“ (виж. пак там) и се обърне посоката на превода. При избора на корпус на изследването авторката се базира на критерии като актуалност на литературния текст, различна жанрова специфика, произведения с повече пряка реч, различни автори (в случая става въпрос за 13 немски и 14 български автори и техните преводи съответно на български и немски език), преводи, направени от различни преводачи, преводачи, носители на целевия език. Изборът на литературни текстове (епос и драма) за база на изследването авторката разглежда като алтернативен вариант, който е продиктуван от липсата на паралелен корпус на разговорна реч за български и немски. Тя вижда обаче някои предимства в работата с писмено фиксирана разговорна реч като напр. отсъствие на суперсегментни и паравербални средства, което се

компенсира с употребата на модалните частици с цел модифициране на илокутивната сила на изказването. Мисля, че аргументите на авторката са напълно убедителни. В перспектива интерес би представлявало изследване на жива реч по отношение на употребата на модални частици и съпоставка на резултатите с получените в рамките на това изследване.

В глава III (с. 84-102) на дискусия са подложени характерните особености и функционалната реализация на частиците *denn* и *etwa*. След кратка етимологическа препратка, която очевидно трябва да подчертае инвариантното им значение и при двете частици е обърнато внимание на възможните им функционални реализации в речта (като съюз, наречие, частица за сравнение, модална частица при *denn*, като наречие, частица за степен, модална частица при *etwa*) и в частност на реализацията им като модални частици (в общи въпроси, във w-въпроси, в риторични въпроси, във възклицателни изречения при *denn*, в общи въпроси, в асертивни въпроси, в подчинени изречения за условие при *etwa*). Направеното на с. 101-102 обобщение отразява в сбит вид съдържащата се в изложението на глава III информация и създава добра база за разработването на следващите две глави IV (с. 103-149) и V (с. 150-186), където е представен съпоставителният анализ на *denn* и *etwa* в произведения на немски автори и техните преводи на български език и съпоставителният анализ на *denn* и *etwa* в произведения на български автори и техните преводи на немски език. Интересен момент представлява решението на авторката да ексцерпира всички употреби на лексемите *denn* и *etwa*, независимо от принадлежността им към дадена част на речта, за да се направят изводи колко често *denn* и *etwa* се реализират като модални частици, както и да не подлага на анализ случаите, в които за *denn* и *etwa* липсват преводни съответствия, но да ги включи в графичното представяне на резултатите, за да проследи каква е честотата им на преводимост. Анализът и в двете глави е проведен много прецизно, отбелязани са преводните съответствия, отчетена е функционалната близост между немските частици и българските им съответствия и в двете посоки и е преценена уместността на употребата на преводното съответствие при предаване на модалните отенъци, изразявани от частиците *denn* и *etwa*. Там, където е установена липсата на адекватни преводни съответствия (напр. на с. 106 сл. за *но*, с. 118 сл. за *толкова*, с. 129 за *по дяволите* като преводи на *denn*; на с. 183 за *може, навярно, май* като преводи на *etwa*), авторката прави свои предложения за подходящи преводни решения.

В обобщенията и към двете глави резултатите са онагледени с графики, които показват 1) всички реализации на лексемите в изследваните текстове без оглед на принадлежността им към определена част на речта и 2) преводните съответствия на *denn* и *etwa*, подредени по честотата на употреба и в двата корпуса – немско-българския и българско-немския. Резултатите са много интересни. Става ясно, че в немско-българския корпус честотата на употребата на *denn* и *etwa* като модални частици е много висока – от 842 реализации за *denn* 456 са като модална частица, а от 76 реализации за *etwa* 35 са като модална частица. В българско-немския корпус намерих данни само за *etwa* – при 146 употреби на лексемата 104 са като модална частица. Установено е освен това, че в 72,6% от случаите в българския текст липсва преводно съответствие на *denn*, въпреки че в българския подобна категория думи е налице. За

etwa процентът е по-малък – 38,2%. В паралелния корпус (този от български на немски) положението е аналогично – в 70,5% от случаите за употреба на *denn* в българския текст липсва съответствие. В този корпус за *etwa* процентът е относително по-голям – 49%. Тази ситуация дава сериозен повод за размисъл и за търсене на обяснение, но очевидно това няма как да се случи в рамките на настоящето изследване.

В последната глава VI е отбелязано, че в чуждоезиковото обучение днес се очертава важно изискване – преподаването на чужд език да се доближава до реалния език, така че модалните частици не би трябвало да се пренебрегват. След кратко представяне на основните трудности, които съпътстват преподаването и усвояването на модалните частици (полифункционалност, наличието на омоними, контекстуална зависимост на значението) и възможностите за тяхното преодоляване (чрез мотивиране на обучаемия, чрез изучаване в две фази – начална рецептивна и напреднала продуктивна), авторката подлага на анализ някои съвременни системи за изучаването на немски като чужд език по отношение на начина на представяне, упражняване и обобщаване на модалните частици. Изполвани са системи, които целят ниво B2 на ОЕЕР – *Mittelpunkt, Aspekte* и *Ausblick*. Авторката установява, че модалните частици са тематизирани и в трите учебни системи. За да определи рецептивното и продуктивно ниво на усвояване на употребата на модалните частици от български ученици тя провежда кратко експериментално проучване сред 62 ученици от единадесети клас на два различни типа училища – езикова гимназия и професионална гимназия. Този избор е важен и със сигурност напълно оправдан, но не е аргументиран вербално. На с. 192 авторката освен това коментира целите на анкетата (тя съдържа четири задачи), но не ни дава достъп до конкретните задачи (анкетната карта). Можем да наблюдаваме само резултатите от отделните задачи, които са онагледени в четири таблици (виж. с. 193 сл.), както и обобщената таблица, която показва успеваемостта на анкетиранияте ученици, изразена с оценки от 2 до 6 и усреднен общ успех (виж. с. 195 сл.). В обобщението към тази глава (виж. с. 196 сл.) е подчертано, че „българските ученици срещат значителни трудности при усвояването на модалните частици“ (виж. с. 196), нещо което няма как да ни изненада. Смятам, че тази глава не допринася съществено към проблема за проучването на модалните частици. Наблюденията и разсъжденията, които се съдържат в нея могат обаче да послужат косвено при обосновката на избора на темата на дисертационния труд, тъй като подчертават нейната важност за чуждоезиковото обучение.

За **изводите** (виж. с. 198-202) е добре да се предвиди отделна глава. Когато изрично има глава „Увод“, трябва да има и глава „Заключение“ (или „Изводи“). В тази част на работата резултатите от извършения анализ са обобщени много успешно. Основните резултати относно функционалното значение и преводните съответствия на модалните частици *denn* и *etwa* са представени прегледно в табличен вид (виж. с. 201). Един от основните изводи е, че българският език разполага с изразни средства за предаване на същите или сходни функции на немските модални частици *denn* и *etwa* (срвн. с. 200). Интересен факт представлява констатацията, че за разлика от модалната частица *denn* в немско-българския корпус, която в 72,6% от регистрациите не намира преводно съответствие, процентът за другата изследвана частица в същия корпус *etwa* е значително по-малък – 38,2%. Авторката смята, че това се дължи на ограничените и по-

конкретни функции на *etwa*. Тя също така е на мнение, че липсата на преводно съответствие в тези случаи е „неоправдана и води до значителна смислова загуба при рецепцията на изказвания“ (виж. с. 202). Бих препоръчала при бъдещото публикуване на работата този момент да се разгърне на подходящо място като се дадат примери без преводни съответствия и се докаже от една страна, че има загуба на съществена информация, а от друга, че действително са преводими и че няма причина да останат непреведени.

Правя и предложение при подготовката на труда за публикация да се промени заглавието, което в момента гласи „Анализ на немските модални частици *denn* и *etwa* в съпоставителен план с български език”. Според мен по-подходящо заглавие би било „Немските модални частици *denn* и *etwa* в съпоставка с български (на базата на преводни текстове в посока немски-български и български-немски)“

Авторефератът отразява достоверно структурата и съдържанието на дисертационния труд и в този смисъл напълно отговаря на изискванията. Съгласна съм с посочените теоретични и практико-приложни приноси, изведени от докторанктата в справката за научните приноси на дисертационния труд.

Авторката има и необходимия брой публикации по темата на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение искам да подчертая, че въпреки направените незначителни забележки и препоръки дисертационният труд е разработен на много високо ниво. Авторката звучи убедително както при поставянето на проблемите и при прегледа на теоретичните схващания за частиците в немския и българския, така и при анализа на немско-българския и българско-немския корпус. Нямам никакво съмнение относно фактологическата ѝ осведоменост и анализаторски качества.

Резултатите на изследването са безспорно важни за практиката. Те могат да намерят приложение в съставянето на двуезични и едноезични речници за двата езика – български и немски, в преводаческата практика, както и в преподаването и изучаването на немски като чужд език.

Смятам, че изследването представлява добра база за бъдещи разработки, свързани с модалните частици. Особено интересна би била съпоставката на резултатите от проучване от една страна на литературни източници, а от друга на жива реч.

Въз основа на всичко казано по-горе си позволявам да препоръчам на уважаемото научно жури на докторантката на свободна подготовка Станислава Петкова Илиева да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор” по научно направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.20 Германски езици (немски език).

София, 25.05.2016 г.

проф. д.ф.н. Емилия Николова Денчева